

Saap de Jong over de PPR: koudwatervrees voor ideologische diskussies

Zoals altijd woekerend met de toegemeten plaatsruimte laat ik een inleiding achterwege en val met de deur in huis.

Over het bestaan van stromingen heerst binnen de PPR grote spraakverwarring, die met enkele voorbeelden snel geïllustreerd is. Geschiedschrijver Van Ginniken beschrijft voor de eerste periode, maart 1968 tot eind 1971, een strijd tussen de vakbonds- en de rietsuikervleugel. De laatste krijgt definitief de overhand op het kongres in okt. '71 door de bekrachtiging van een aantal ontwikkelingen, w.o. het zich voortaan richten op maatschappij-kritische groepen ipv. op konfessionele arbeiders. In de beschreven periode was er sprake van tweeslachtigheid, waar

"....de PPR zich bleef richten op de konfessionele kiezers, met name op de arbeiders onder hen, terwijl zij een program had, dat de arbeiders beslist niet aansprak". (Fred van Ginneken, de PPR van 1968 tot en met 1971, Breda, oktober 1975, blz. 168).

Volgens hem verlieten in '71 de laatste vakbondsrepresentanten de partij waarmee echter het vakbondselement nog niet was verdwenen. Van Ginnikens geschiedschrijving richt zich zo sterk op de rol van vooraanstaande personen, dat de achterliggende bewegingen niet meer worden gezien. Dat er in de PPR-historie vaker sprake is van tegenspraken in het beleid zal in dit artikel meer blijken.

Iedereen zal zich het skala aan vleugels herinneren dat de PPR werd toegeschreven: de macht- en milieuvleugel; de derde-wereldfreaks tegen de welzijnvogels; de structuur - tegenover de mentaliteitsveranderaars. De Gaay Fortman noemt voor de periode 1975-1977 drie grote interne stromingen: christen-radikalen, radikaal-liberale humanisten en anti-autoritaire socialisten. (bv. in: Meerten ter Borg, Christendom, socialisme en de ppr, z.p., voorjaar 1978, blz.44). Hierop aansluitend trekt scholingsfunktionaris Paul Schilderman de laatste stroming uiteen in een anarchistische en een democratisch-socialistische/marxistische, waartoe hij zichzelf rekent. Meest opvallende karakteristiek lijkt het, uit studentenkringen zo bekeñde, zwoegende ploegproza, dat zich niet veel aanhang in de PPR zal weten te verwerven. (Paul A.S. Schilderman, Notitie bij het jaarverslag 1978-'79, blz.4-10). Mezelf nog in geen beschreven stroming thuisvoelend, zal een eigen meer genuanceerde poging ook weinig bijdragen aan grotere duidelijkheid. In de interviewbundel rond de thematiek christendom-socialisme komen 14 "vooraanstaande" PPR-leden aan het woord, waaronder een drietal substromen van steeds 2 personen. Neomarxistische denkers hebben een eerste duo geïnspireerd tot het als analyse-middel gebruiken van het marxisme. Anderen zoeken in een dialoog naar overeenkomsten tussen marxisme en christendom. Daartegenover zijn er die een sterke pragmatische benadering kiezen en weinig behoefte hebben aan dialogen. Apart staat een sociaal-anarchistische feministe. In de overblijvende groep noemen wel enkelen Zuidamerikaanse bevrijdingstheologieën als inspiratiebron; overheersend is echter een pragmatische benadering;

het geloof als uitgangspunt kiezend; en een vrijwel algemene afzet tegen elke ideologie, elke "-isme". Dat anti-dogmatisme is zo sterk dat het innerlijk tegenstrijdig wordt. De eigen ervaringen met het tot dogma vervallen geloof weerklinken in deze houding. De samensteller moet wel konkluderen dat bij een grote verscheidenheid aan identiteiten als gemeenschappelijk kernidee overblijft het weigeren zich neer te leggen bij het kapotgaan van de wereld.

Duidelijk is, in weerwil van de beeldvorming, dat de PPR een uiterst pragmatisch geheel is; anders waren zulke uiteenlopende mensen samen niet politiek georganiseerd gebleven.

We mogen dus betwijfelen of het denken in politieke stromingen het werkelijke leven binnen een politieke partij veel dichterbij brengt. Zelfs als analytisch hulpmiddel vertekent het al, wanneer, als zo vaak, de werkelijkheid tot het model wordt teruggedrongen. Het stromingen-denken is, en daarin schuilt het grootste gevaar, gemakzuchtig politiek analyseren dat een subjektiverend beeld van het politiek proces kreëert. Dat het desondanks vaak gebeurt wordt veroorzaakt door het gedrag van een drietal groepen. Voor journalisten zijn konflikten binnen partijen interessanter dan bv. een ingetogen inhoudelijke discussie. Dat wordt bevorderd door de jachtige kortetermijnblik waartoe zij praktisch gedwongen zijn, waardoor elk partijcongres als een op zichzelfstaande gebeurtenis wordt beleefd, terwijl eigen politieke voorkeuren en "kommerciële" overwegingen ook een rol spelen. Slechts een enkeling slaag er m.i. in zelf langere termijnontwikkelingen te zien, zonder te vervallen in sensatieverhalen nav. een enkel feit. (M.n. de huidige politieke journalistiek van bladen als Volkskrant en H.P. draagt weinig bij aan de kwaliteit van progressieve politiek).

Ook hier is er een grote gerichtheid op politieke leiders, en wordt het kollektieve gedrag van een partijcongres verklaard als individueel gedrag. Zo werd najaar 1975 op één avond de oppositionele vice-voorzitter herkozen, het te gezagsgetrouwe redactiebeleid van de partijkrant afgekeurd, en tegen de zin van De Gaay Fortman in een steunmotie aan de MPLA aangenomen, zonder dat één krant het belang van dit gebeuren voor de interne verhoudingen aangaf. Waarmee ik niet wil zeggen dat elke nederlaag van de partijtop een overwinning voor de oppositie is; PPR-leden komen nu eenmaal niet naar Utrecht om de top steeds gelijk te geven, minstens één keer per congres laten zien wie er niet de baas is.

De bekende socioloog Robert Michels parafraserend is het aangeven van stromingen ook een "machtsmiddel van de oude leiders". Opposanten worden verdacht gemaakt als inkompetenten, onbevoegden, schreeuwers, partij-ondergravers, demagogen en bedriegers. (Vgl. Michels, Democratie en organisatie, Rotterdam, 1969, blz.112). Zij worden herkenbaar en afzonderbaar gemaakt door het verheffen tot stroming, waarna de partijleiders zich erop beroepen de echte exponenten van de meerderheidsmening te zijn. Zo kon het gebeuren op een kampagnedag, voorjaar 1977, dat een, tot dan toe volgzaam, kamerkandidaat, na geuite twijfels over het beleid rond UCN-Almelo, de rest van de dag fungeerde als naamgever aan een stroming die elk zinvol campagnevoeren verder onmogelijk zou maken.

Ook opposanten zelf hebben de behoefte zich als stroming te zien. Daaraan kan men de noodzakelijke identiteit ontleenen die de totale partij, waartegen men in verzet is niet voldoende kan geven.

Genoemde kandidaat ervoer het gebeuren als de verstrekking van de laatste hem nog ontbrekende vorm van erkenning.

Voor de PPR geldt dat andere achtergrondvariabelen dan het bestaan van stromingen van veel groter gewicht zijn. Zoals de geloofs- en vroegere partijachtergronden, in de deels overlappende opsommingen van katholiek, gereformeerd, hervormd en anders of niet gelovig én KVP, ARP, CHU, PvdA, PSP en D'66. Het gebruikelijke beeld is de konfessionele, mn. katholieke, afscheiding van bestaande partijen, welk beeld door onderzoekingen wordt ondergraven. In okt. 1968 al bleek dat 54% van de leden voorheen niet partijpolitiek was georganiseerd en dat van de potentiële kiezers slechts 32% daarvoor KVP had gestemd, tegen 28, 10 en 8% op resp. PvdA, D'66 en PSP.

(Geciteerd uit Van Ginniken, blz.150 e.v.). Het imago werd bepaald door de eerste leidersgroep, die als Christen-Radikalen wel katholiek en ex-KVP was. Minder vriendelijk voor hen is mijn konklusie dat ze in genoemde opzichten nooit representatief waren voor de achterban, waarbij, als hypothese, die representativiteit bij elke afdalung op de hiërarchische ladder minder werd.

Een tweede variabele zou het bestaan van politieke generaties kunnen zijn, bv. in de driedeling: tot '71, '71-'77, en daarna. Een derde onderscheid ligt in de verschillende inhoudelijke belangstellingssferen; in de partij-organisatie zelfs geformaliseerd in het bestaan van de themagroepen Milieu, Vrede, Welzijn en Macht. De PPR wordt dan, ter overkoepeling, graag geafficheerd als "item-partij". Ook hier het pragmatisme dat de "anti-ideologie-houding" legitimeert. Wel is de onderlinge verhouding van de thema's steeds omstreden geweest, mn. in de plaatsbepaling van het thema macht. Nadenken over het aspekt politieke macht of de samenhang tussen de thema's in verklarende zin heeft nog niet plaatsgevonden. Volgens mij omdat daarmee de partij-strategie impliciet ter discussie zou komen te staan.

De variabelen overlappen en doorkruisen elkaar in personen, waardoor geen ervan op zichzelf als verklarende faktor kan worden gebruikt. Voor het verklaren van die overlappingsen moet worden gezocht in de totale maatschappelijke ontwikkeling. Zo is het bv. opvallend dat in de aktuele sociaal-ekonomische problematiek de nieuwe themagroep macht een periode van ongekende bloei doormaakt, terwijl de andere drie themagroepen een kwijnend bestaan leiden. Een kunstmatig onderscheid, tenslotte, graag gemaakt door de partijleiding, is tussen grotere en kleinere aktiecentra. De eerste, zgn. studentensteden, zijn radikalistisch, de tweede weten de machtsverhoudingen beter in te schatten. Dat politieke verschillen mede veroorzaakt zouden kunnen worden door zoiets werelds als behuizing (kraakhuis of doorzonwoning) zal heftig van de hand gewezen worden.

Alles overziende lijkt de PPR toch het meest op een groot lichaam dat in beweging wordt gehouden door twee kwantitief even sterke vleugels (10 à 20%). Om de politieke koers te begrijpen moeten andere indelingen gemaakt worden. Er is sprake van twee verschillende strategische "grondhoudingen". In de één wordt vanuit het toekomstbeeld en tussendoelen teruggedeneerd naar de aktualiteit, terwijl de ander uit het nu naar voren denkt. Elke vooruitgang tov. het bestaande is dan ook een stap naar een betere toekomst, wat voor de andere benadering nog maar de vraag is.

Gedeeltelijk samenhangend is het verschil in politieke gerichtheid, in extremen óf op PvdA en ander links, óf op PvdA en CDA.

De eerste grondhouding en gerichtheid zijn specifiek voor de "linker"-vleugel, terwijl de grote groep PPR-leden ontvankelijker is voor de andere houding. Het PPR-pragmatisme, inklusief het vermeende beroep op rationaliteit; de koudwatervrees voor ideologische diskussies; het item-gerichte; het de mens als uitgangspunt kiezen; dat alle's draagt bij aan de vorming van een min-of-meer spontane konsensus tussen leiding en massa. Zo is er een historische continuïteit die uit zichzelf voortgaat. Ook binnen de PPR is het moeilijker de wissel om te zetten dan op de rijdende trein mee te reizen. Toch krijgt bij belangrijke beslissingen het "linkse" standpunt bredere steun, meestal tot een derde van het kongres, en wordt er in het beleid op de "linkse" inbreng geanticipeerd. Het ongeduld van vele opposanten maakt het echter moeilijk kundig in te spelen op de geschetste processen. De konklusie uit deze beschouwingen is overduidelijk: grote veranderingen in de PPR-opstelling mogen voorlopig niet verwacht worden.

Deze lange aanloop maakt het tweede gedeelte van het voorgelegde probleem sneller te beantwoorden, waarbij progressieve samenwerking niet verengd wordt tot het landelijke parlementair-politieke nivo.

De moeizame wijze waarop de PPR haar verkiezingsnederlaag verwerkte, maakte een extra kongres nodig, dat werd voorbereid door 7 wijze mannen die 8 stellingen voorlegden. Deze, bijna ongewijzigd overgenomen, gelden nog steeds als geboden, waarbij als centrale stelling:

"De PPR heeft bij een (...) programmatische samenwerking voorkeur voor samenwerking met progressieve partijen, maar sluit van te voren geen enkele democratische partij uit".

Het partijbeleid wordt sindsdien beheerst door het verlangen naar hernieuwde bestuursverantwoordelijkheid, waarin voor buitenparlementaire activiteiten een mindere en afgeleide rol is weggelegd. Latere beleidsstukken bouwen hierop voort. In de beleidsnotitie van het PB (aug. '78) wordt wel de CPN uitdrukkelijk genoemd, waarbij vooral werd gedacht aan konkrete akties, onder invloed van de gezamenlijk gedragen "Stop de Neutronenbom"-aktie. In de volgende beleidsnota "De PPR in de jaren 80" wordt zelfs gesteld dat de CPN betrokken dient te worden bij formatiegesprekken van de progressieven. Hierbij treedt een soort boemerang-effekt op: het openhouden van samenwerkingsmogelijkheden met het CDA moet, gezien ook haar gedrag, in zulke algemene grootheden gebeuren dat zowel CPN als VVD moeilijk nog principieel uit te sluiten zijn. In het steeds weer oproepen tot progressieve samenwerking en pogingen weer een regelmatig forum van samenkomst te kreëren zet de PPR een eigen traditie voort. Klinkt mijn verhaal soms wat negatief, het verlangen naar progressieve samenwerking en de bereidheid daarvoor offers te brengen zijn in de PPR algemeen aanwezige oprechte intenties. Ook in de verhouding tot de CPN, die verbetert, klinkt al jaren dat verlangen naar dialoog en samenwerking door. Primair blijft echter de grote gerichtheid op de PvdA, de reus op lemen voet wordt omringd door de dwerg die springend zijn aandacht probeert te trekken.

Uit de vele reakties op de beleidsnota bleek bijna algemene kritiek op de onderbelichting van buitenparlementaire activiteiten. In de

stellingen voor het kongres van dit voorjaar werd dat element dan ook versterkt, terwijl tevens de positie van de PSP nadrukkelijker wordt aangegeven. In de amendementen erop keert het vertrouwde beeld terug van pogingen tot korrektie naar twee zijden. Waarbij, zoals altijd, het aantal "linkse" amendementen groter is. Hoewel dat niets zegt over de besluitvorming op het kongres, valt ook daarin wel een verdere "linkse" korrektie te verwachten. Zolang het nog om intenties gaat wil het kongres linksere formulering wel steunen. Te verwachten is zeker dat het belang van de CPN in de stellingen zal toenemen. Landelijk blijft het beeld dus vooralsnog dat van besturen, samen met de PvdA en met iedere andere democratische partij die er voor nodig is.

Uit het staatje over de samenwerking op gemeenteraadsnivo, dat ik opstelde aan de hand van de niet-komplete gegevens uit de Volkskrant van 1 juni 1977 komt een heel ander beeld naar voren.

Aantal inwoners	200.000	100.000-	50.000-	35.000-	20.000	
		200.000	100.000	50.000	35.000	
PPR	4(3)	9(6)	13(6)	6(4)	13(8)	45(27)
PPR-PSP	-	3(3)	9(9)	3(2)	7(5)	22(19)
PPR-PvdA	-	-	-	2(2)	5(5)	7(7)
PPR-D66	-	-	-	-	2(2)	2(2)
PPR-PSP-PvdA	-	1(1)	-	-	-	1(1)
PPR-PSP-D66	-	-	-	-	1(1)	1(1)
PPR-PSP-PvdA-D66	-	-	2(2)	1(1)	1(1)	4(4)
PPR-Plaats. lijst	-	-	-	-	1(0)	1(0)
Totaal	4(3)	13(10)	24(17)	12(9)	30(22)	83(61)
Geg. % Tot. Gem.	100%	100%	100%	68%	55%	

Het eerste cijfer is aantal malen dat deelgenomen werd, tussen haakjes het aantal keren dat ook zetels werden bereikt.

Duidelijk dus dat bij samenwerking de PSP de meeste voorkeur krijgt. Daarbij wel de volgende nuanceringen. Het meer-regenteske karakter van de PvdA bemoeilijkt in vele plaatsen de samenwerking. Bovendien dachten vele PvdA-afdelingen een definitief einde te maken aan kleine partijen door samenwerking te weigeren. Een snelle blik op de uitslagen van 1974 leerde dat terwijl het totale aantal samenwerkingen minder was, het aantal met de PvdA juist hoger was dan nu. Ook in de samenwerking met de PSP zitten pragmatische elementen. Er blijkt een relatie tussen de kans op het verkrijgen van zetels en het zoeken van samenwerking. Naarmate de PPR minder kans maakt werkt ze meer samen, in eerste instantie met de PSP, totdat ook zij samen minder kans hebben en dan ontstaan er andere en bredere samenwerkingsverbanden. Het beeld is dus afwijkend van het landelijke, waarvan de mogelijke konsekwenties voor het landelijk beleid te weinig worden beseft. Men kan als landelijke leiding niet blijven volhouden dat het moeilijk samenwerken is met de PSP terwijl zovele aktiecentra dat ondertussen naar tevredenheid doen. Gaat men met pek om dan raakt men besmet, zodat het ook op andere momenten landelijke gevolgen kan hebben. Zeker als men beseft dat van de als links bestempelde aktiecentra slechts een minderheid samenwerkt met de PSP. Ook hier dus een zekere tegenspraak tussen landelijke lijn en beleid van lagere organen.

De "nieuwe" bewegingen werken ook in de PPR door; steeds meer partitieden organiseren zich op andere gronden dan de territoriale.

PPR-vrouwen hebben al enige tijd een eigen status, PPR-homo's en PPR-jongeren zullen deze binnenkort verwerven.

Belangrijk is daarnaast de kategoriale organisatie van vertegenwoordigers van een oude beweging, de PPR-vakbondsleden. Uit de belangstelling voor deze groep bleek hoe sterk het vakbondselement nog aanwezig was. Dat zo'n groep zich nu emanciperend moet organiseren is helaas wel tekenend. Voor het beantwoorden van de vraag of, en in hoeverre zulke kategoriale groepen invloed zullen krijgen op het partijbeleid is nog te weinig ervaring opgedaan. Wel heb ik het gevoel dat het "radikalisme van de daad" aan belang toeneemt.

Een laatste beweging is de trek naar de buitenlandse groene lijsten. Al tijdens de Europese verkiezingen werden pogingen gedaan de PPR aan te prijzen als de Nederlandse vertegenwoordiger van het Groene Front. Echt aangeslagen lijkt het idee nog niet in de partij; een keuze voor deze strategie zou een geheel andere partij tot gevolg hebben.

Het was niet de bedoeling in dit artikel konklusies te trekken. Wel moest ik een overzicht leveren als basismateriaal voor het kongres. Ik heb uitgebreid aandacht gegeven aan het denken over stromingen, omdat ik dat, gezien de probleemstelling van het kongres, van belang vond, en omdat ik dat stromingen-denken niet altijd even positief waardeerde. Toch dwong het pogen binnen te beperkte omvang veel te willen zeggen mij tot het gebruik van aanduidingen als "links", "rechts", "vleugels", "landelijke leiding" e.d., waarbij ik erop vertrouwde dat deze binnen de kontekst begrepen zouden worden als te simpele maar wel gemakkelijke benoemen. Heb ik me grotendeels opgesteld als observator en kommentator, laat ik mij tot slot weer voegen in de partijrijen, en als echt PPR-vertegenwoordiger in moralistische sfeer eindigen.

Er bestaat geen één-dimensionale schaal links-rechts voor politieke partijen, wat het stromingen-denken overigens extra verwarrend maakt.

Linkse partijen delen behalve opvattingen en stromingen, ook hun elektoraat. Samenwerking kan dus nooit loskomen van gelijktijdige concurrentie op de kiezersmarkt. Natuurlijk wordt het stemgedrag mede beïnvloed door de partijen en hun onderlinge verhoudingen, toch gaat het elektoraat in laatste instantie haar eigen weg, en drukt met haar stem meer uit dan de voorkeur voor één partij. De recente slechte uitslagen van de kleine linkse partijen mogen gezien worden als een elektorale korrektie. Probleem is dat als het elektoraat al van te voren kan waarschuwen, dat meestal niet gehoord wordt. Het is wel hoog tijd voor PvdA en D'66 om te beseffen dat voortbestaan en uitbouw van de linkse samenwerking ook voor henzelf een levensvoorwaarde zal blijken te zijn.

Den Haag, april 1980
Jaap de Jong